
DIACRONIA I NEOLOGIA: CANVI SEMÀNTIC, SUBJECTIVACIÓ I REPRESENTACIÓ DEL PENSAMENT. EL CATALÀ *ESMAR*, DES DE 'TAXAR' FINS A 'INFERIR' I 'IMAGINAR' I MÉS ENLLÀ*

DIACHRONY AND NEOLOGY: SEMANTIC CHANGE, SUBJECTIVIZATION AND THE REPRESENTATION OF THINKING. THE MEANING OF THE CATALAN VERB *ESMAR*, FROM 'SETTING THE PRICE OF' TO 'INFERRING' AND 'IMAGINING' AND BEYOND

JOSEP MARTINES

Universitat d'Alacant / Institut d'Estudis Catalans

josep.martines@ua.es

Resum: L'estudi de la neologia és indestriable de l'estudi del canvi lingüístic i, doncs, de la diacronia. Ens proposem ací descriure el procés de canvi semàntic que va experimentar el verb *esmar*, forma patrimonial del llatí *ADAESTIMARE, paral·lela del cultisme *estimar*. Aquesta recerca es fonamenta en l'aprofitament dels corpus textuais i altres materials despullats manualment. Sobre aquests materials, s'ha assajat l'anàlisi de la subjectivació i de les inferències que proposa la teoria de la inferència invitada del canvi semàntic (= TIICS).

Paraules clau: semàntica diacrònica, inferència, subjectivació, evidencialitat, pragmàtica, canvi semàntic.

Abstract: The study of neology is inextricably linked with the study of language change and, therefore, with diachrony. The aim of this paper is to describe the semantic change undergone by

(*) Aquest article s'inclou dins l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] de la Generalitat Valenciana (Programa de la Generalitat Valenciana per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència [ref. ISIC/012/042]), en els projectes d'investigació: «Gramàtica del Català Modern (1601-1834)» (MINECO, ref. FFI2012-37103); «Constitució d'un corpus textual per a una gramàtica del català modern (Gcm)» (IEC [PT 2012-So4-MARTINES]); DigiCOTracam (Programa PROMETEU per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència, Generalitat Valenciana [ref.: PROMETEO-2014-018], finançat pel FEDER de la UE; i «Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció» (Universitat d'Alacant [ref. GITE-09009-UA]).

the Catalan verb *esmar*, which is the etymological form of the Latin verb *ADAESTIMARE, parallel to the Latinism *estimar*. This research is corpus-based, using large corpora along with other manually processed materials. The concepts of subjectivation and inferences according to the Invited Inference Theory of Semantic Change (IITSC) have been applied to these materials.

Key words: Diachronic semantics, inference, subjectivization, evidentiality, pragmatics, semantic change.



1. INTRODUCCIÓ

L'estudi de la neologia és indescrible de l'estudi del canvi lingüístic i, doncs, de la diacronia. Ens proposem ací descriure el procés de canvi semàntic que va experimentar el verb *esmar*, forma patrimonial del llatí *ADAESTIMARE, paral·lela del cultisme *estimar*. Aquesta recerca es fonamenta en l'aprofitament dels corpus textuais esmentats a la bibliografia (sobretot, el CIMTAC i el CICA) i altres materials despulats manualment. Sobre aquests materials, s'ha assajat l'anàlisi de la subjectivació i de les inferències que proposa la teoria de la inferència invitada del canvi semàntic (= TIICS).

A diferència del que s'ha fet en altres llengües, no hi ha en català gaire tradició d'estudis diacrònics que combinen l'anàlisi semasiològica amb l'onomasiològica. Els recursos per a l'expressió del pensament són un tòpic d'aquesta mena d'estudis. Com s'expressen i com es representen conceptualment les accions vinculades amb l'activitat de la ment? *Pensar, cogitar, albirar, cuidar, comptar...* i, com veurem ací, també *esmar* són algun dels mots d'aquest àmbit, l'evolució semàntica i les diferències i les coincidències dels quals convindria atendre. Específicament *esmar* (i el derivat *esme* o *esma*) presenta un procés de polisemització de molt d'interès, en bona mesura diferent del paral·lel culte *estimar*. Si aquest darrer va arribar a servir per a expressar l'afecte i l'amor, *esmar* va romandre en el terreny del pensament, tot i que també es va veure afectat per la tendència a la subjectivació.

L'observació i, encara més, l'explicació de la generació de sentits nous (la neologia semàntica) és una tasca que ha pres una notable embranzida amb el desenvolupament dels corpus textuais i de la reflexió teòrica. La semàntica diacrònica d'orientació cognitiva, amb l'aportació cada vegada més intensa de la pragmàtica i de la història cultural, pot obrir sendes novelles en aquest camp immens.

2. POLISEMITZACIÓ, SUBJECTIVACIÓ I CANVI SEMÀNTIC: L'EVOLUCIÓ D'ESMAR

§ 2.1 Hem atestat *esmar* en català des del s. XIII.¹ A mitjan s. XV devia ser un verb ja no gaire freqüent: en el corpus despullat i en aquesta època (molt rica en documentació), només compareix en contextos fraseològics (concretament, a l'*Espill* de Roig i a les *Poesies* de Marc; cf. *infra* [35] i [36]). El *DCVB*, llevat d'aquestes dues mateixes referències de Roig i de Marc, en dona notícia sols en textos dels s. XIII i XIV. L'edició de 1492 de la traducció de la *Vida de sant Jeroni* (s. XIV-XV) tendeix a substituir *aesmar* per *considerar*, a la vora d'altres mots que ja devien percebre's com a vells (Wittlin 1995: 6 i 17):

- [1] aquells hòmens, *considerant* e tenint lurs paraules per no-res, menaren fort cuytadament los dits jóvens a la alqueria (*SJeroni*, 1492, 169 i n. 188) [Original: *abesmant*; llatí: *computantes*]
- [2] començà-la a escarnir, *considerant* aquella parlar aquestes coses ab foll cap e enteniment (*SJeroni*, 1492, 173 i n. 223) [Original: *aesmant*; llatí: *aestimans*]²

En aquesta línia, una vintena d'anys després, Bonllavi, adaptador del *Blanquerna* al català de València del 1521 (Schmid 1988: 146 i 162), evitava aquest verb, freqüent en Llull: *aesmar* és substituït per *imaginar* i *veure* en:

- [3] Qui puria *aesmar* tan gran paciència [...]? (*Blanquerna*, 1276-1283, I, 142)
- [4] Aquell missatge anà per aquelles terres a encerchar les custumes de les gents e *aesmar* la gran cantitat d'aquelles gents (*Blanquerna*, 1276-1283, II, 395)

No debades fou inclòs als vocabularis de *vocables scurs* de les *Poesies* de Marc (*asmar* 'pensar'; Resa, 1555) i dels *Furs* (*asmar* 'v. *aesmar*', *aesmar* o *asmar* 'de *aestuciare*, calcular, juzgar, estimar, conjecturar, justipreciar). *Esme* tiento, tanteo, justiprecio en junto'; Gil & Llop, s. XVII). D'aquestes fonts, pogué passar a la lexicografia del País Valencià: hi ha *asmar* 'pensar' al *DRos* (1739), entre altres mots antics,³ i al *VocFuster* (1827); així mateix, si no són deutors, a més, del diccionari normatiu espanyol,

1. Són diverses les variants formals d'aquest verb en els textos catalans: *aestmar*, *aesm-*, *asm-*, *sm-*, *esm-*. Per a referir-nos-hi, farem servir *esmar*.

2. Però també hi ha: «us prech que entre vosaltres ningú no *s'aesme* ne's pense ésser major ne menor» (*SJeroni* 1492: 67).

3. No és al *DRos* (1764), obra de lèxic més vinculat a l'ús viu de llavors.

l'inventarien el *DEscrig* (*asmar* 'considerar, discurrir, pensar'; 1851) i el *DMartíGadea* (1891) (*asmar* 'asmar: considerarar [*sic*], discurrir, pensar'; 1891). Quasi coetàniament, el *DLabèrnia* aplegava les variants *aesmar* 'pensar, calcular, imaginar' i *esmar* 'pensar, imaginar, esmentar' i les marcava totes dues com a *ant.* ('antich, antiquat').

Com advertia el *DECat* (*esme*, 597a: 37), tot i que *esmar* «és ja només cosa del passat», potser n'hi ha alguna romanalla per ací i per allà: el mateix Coromines n'aportava una referència de la Baronia de Rialb (1956): «a l'últim vai *ezmá* lo camí», que explicava com a 'ensopegar-lo [el camí], adonar-se'n'. El *DDLC* aplega *esmar* 'Algú deduir instintivament una idea, un fet'. El *CTILC*, constituït per textos de 1832 a 1988 i fonament d'aquest diccionari, n'ofereix tres atestacions; cal advertir que totes tres presenten un model lèxic formal i fins i tot arcaïtzant. Ja fora d'aquest corpus, trobe *esmar* en l'igualadí Joan Ferrer (1966: 248), potser amb un altre sentit, que caldria comprovar: «amb un sol cop de puny pot *esmar* un lladregot i una lladregota» ('[fer] perdre l'esme' [?]). El *DFabra* incloïa *esmar* 'fer-se d'esma, d'instint, d'un cop d'ull, idea (d'alguna cosa)'; el *DIEC* manté la definició i hi afegeix l'exemple: «De seguida vaig *esmar* que en aquella sala no hi cabria tota la gent».

És minsa la collita, doncs, d'*esmar* en la llengua contemporània; tot i així, cal reconèixer que aquestes recialles són valuoses perquè connecten amb l'evolució semàntica que degué experimentar el verb a l'edat mitjana.⁴ Reconstruir aquesta evolució permet constatar la influència de la inferència i subjectivació en el procés de canvi i la generació de neologismes semàntics. A més, ofereix una bona mostra de la lluita entre sinònims: en concret, una lluita entre un mot patrimonial (*esmar*) i formes (semi)cultes (*calcular, estimar, imaginar, considerar, pensar...*) que es va reproduir al llarg de les edats mitjana i moderna i que a hores d'ara ha pres un gran abast (*lleu / pulmó, budell / intestí, endenyar / infectar...*).⁵

§ 2.2. (1) [TAXAR]. Les primeres atestacions al s. XIII ja mostren *esmar* en un grau de polisemitització notable, cosa que suggereix un procés de canvi antic,⁶ que devia provenir de sentits metonímics observables en el llatí clàssic i tardà. En Martines &

4. Una altra ha estat la sort del postverbal *esme* (m.) o *esma* (f.), amb una evolució semàntica i amb un procés de fraseologització de molt d'interès, dels quals ens ocupem en un altre lloc.

5. Colón (1956), el *DECat* o Gulsoy (2001: 200) ja havien advertit la lluita entre *estimar* i *esmar*. Les coses van ser potser més complexes en la mesura que la substitució no fou sentit a sentit, en bona mesura perquè *esmar* ja devia haver encetat un camí propi des d'antic.

6. Tan sols com a mostra, cf. en un text en el llatí de casa nostra del s. XI: «teneat et habeat cotidie tantos optimos caballarios in predicto castro bene armatos et incavalgatos, quantos predictus comes et comitissa *estimaverunt* quod ipse potuerit ibi assidue habere et tenere» (*Feudorum Maior*; CODOLCAT, 5- II-1064)

Montserrat (2014) i, més concretament, en Martines (2013a), hem pogut il·lustrar en quina mesura la metonímia, lligada a inferències discursives i a la subjectivació, esdevé un mecanisme actiu en el procés de canvi semàntic i de polisemització. Començàvem a dibuixar en Martines (2013a: 718) l'itinerari que pogué seguir *estimar*, com s'acaba de dir, el paral·lel culte del patrimonial *esmar*; advertíem allà que (I.I) [TAXAR],⁷ directament lligat amb el sentit etimològic del tipus llatí AESTĪMO ('to determine or estimate the extrinsic (money) value of a thing, to value, rate, appraise', DLewis),⁸ actuava com a punt de partença d'una xarxa de sentits connectats per relacions de caire metonímic. Malgrat aquest origen proper, tots dos verbs, *estimar* i *esmar*, han tingut evolucions semàntiques no sempre coincidents.

Esmar com a (I.I) [TAXAR] no manca en textos juridicoadministratius, cosa certament esperable: [TAXAR] evoca un marc corrent en aquesta mena d'escrits (contractes de compravenda, condemnes a pagar danys causats, valoració i inventari de béns, etc.); degueren ser aquestes situacions els contextos comunicatius originaris des dels quals es va projectar el concepte tant en llatí com en romànic vers altres dominis. Cal subratllar que en aquesta mena de textos és des del començament molt més usual *estimar*, reflex d'AESTĪMO (i EXISTĪMO) de la tradició llatina medieval. Cosa no menys remarcable és el fet que *esmar* es presenta en aquesta documentació en un estadi més avançat que no *estimar* dins l'evolució semàntica. El canvi fonètic patrimonial d'*esmar* va de la mà d'un grau d'integració més gran d'aquest verb també quant als sentits.

Estimar apareix amb el significat i segons la construcció originària (I.I) [TAXAR] ('[Algú]₁ determinar el valor de canvi de [un bé, un servei]₂' (segons el patró sintàctic: [N₁ V (N₂) (a N₃)], amb N₁ [humà], N₂ [mercaderia; un dany] i N₃ [quantitat de diners]).⁹ Cf. els exemples següents:

- [5] enaxí que ls béns que foren de la dita Ermessén sien totz *extimatx* (*Justícia*, Cocentaina, 1276, 261)
- [6] que les robes e mercaderies de Mahomat Ripoll e altres mercaders són *stades stimades* [...] a quatre milia florins (*Epistolari de València*, 1461, 225)

7. Convencions emprades en aquest article: (1), (2): ordenació de sentits; [TAXAR], [CALCULAR]: conceptes; [X taxa una cosa [...]]: situació comunicativa; EL TOT PER LA PART: metonímia; I, II: nodes semàntics; X: parlant; XIIIa, XIIIb: primera o segona part d'un segle; Y: oient.

8. Sobre l'ètim llatí i indoeuropeu d'AESTĪMO, cf. Martines (2013b). Ateses les variants antigues del francès, l'occità, el català i el castellà *adesmar*, *azes-*, *aes-*, *as-* o el basc *asmatu*, cal suposar que *esmar* prové més tost d'un derivat *ADAESTIMARE (*DECat*, s. v. *esme*; Colón 1956: 120).

9. Adoptem el sistema de definició del *DDLC*. Hi ha definicions que han estat preses directament d'aquest diccionari; n'hi ha d'altres que ha calgut adaptar-les als usos advertits als textos despullats; n'hi ha també que han estat generades de bell nou.

- [7] E lo dit justícia tramés [...] dos bons hòmens per veure e *stimar* la tala e dan que li era stat feyt. Lo qual dan li *stimaren* a certa quantitat (*Consells de Xàtiva*, 1378-1379, 40)

Observem que el paper de tema correspon a *els béns de la dita Ermessén, les mercaderies de Mahamat Ripoll o la tala o dany causat*, la cosa sotmesa a taxació; si s'especifica el valor que s'hi atribueix, aquest és expressat per un SPrep («a quatre mília florins»), en paper instrumental.¹⁰ Fins ara no hem ensopegat amb aquest sentit ni amb una construcció com aquesta per a *esmar*. Més encara, tan sols hem trobat *esmar* en els textos (s. XIII) que tot seguit es reproduïxen i en un sentit que encara cau dins l'òrbita de [TAXAR], com veiem, patrimoni quasi exclusiu d'*estimar*. Des de les primeres atestacions el focus és sobre el càlcul del preu, estadi que correspon al sentit (I.2) [CALCULAR] ('[Algú]₁ determinar el [preu, cost]₂ d'[un bé, un servei; un dany, una pena o sanció]₃'), [N₁ V N₂ (de N₃) / per INT Vsubj₂], amb N₁ [humà], N₂ [preu, cost] i N₃ [un bé, un servei; una pena o sanció]).

- [8] e per ço negú no pot *aesmar* ni deu ab altre negun preu (*Usatges*, c. 1251, 101)
 [9] que-l preu sia *aesmat* al temps o al dia que la venda d'aquella cosa fon feita (*Furs*, c. 1261-1271 [ms. s. XIV], IV, 206)
 [10] Michel Pérez [...] féu paga a-n R. de Canet, per destret de cort, de xxxiii sols e de mig per les collidures de les olives que Allí Allobadí devia colir al dit R. de Canet [...]. Los quals xxxiii sols e de mig de collidures foren *esmatz* per l'alcadí de Cocentània (*Justícia*, Cocentaina, 1274, 76)
 [11] *nuyt hom no pot aestmar*, ni deu, per qual preu sien esmenades ni redertes les sobredites malafetes; per ço establím de venir en man del Príncep (*Usatges*, c. 1251, 87)

O en variació sinonímica amb *estimar*:

- [12] aquell qui haurà presa o sofferta la injúria no pusque ni deje *estimar* o *aesmar* la quantitat de la pena d'aquella injúria que haurà sofferta o presa, ne sia pres son sacrament sobre la estimació o l'esmament de la quantitat de la pena de la injúria, mas tan solament la quantitat de la pena de la injúria sia estimada e *aesmada* per arbitre de la cort e dels pròmens d'aquell logar (*Furs*, c. 1261-71 [ms. s. XIV], VII, 50)¹¹

10. En llatí, amb AESTĪMO, la cosa estimada anava en acusatiu i, en genitiu o en ablatiu de preu, el valor atorgat.

11. Cf. en la versió llatina: «Super aliqua *extimatio* iniuriatus non admitatur ad *extimandum* ipsam iniuriam nec ad sacramentum faciendum super ipsa *extimatio*, sed tantum arbitrio curie et proborum hominum *extimatur* et punitur [...]».

Aquest canvi semàntic (i de construcció) pogué ser una manifestació d'una cadena d'altres projeccions de base metonímica sorgides d'un node originari (I.I) [TAXAR]. L'element perfilat ja no és la cosa avaluada (la cosa de la qual es calcula el preu) sinó el càlcul del valor d'aquesta cosa, al capdavant, una operació inclosa dins el procés de taxació: {X taxa una cosa (en una certa quantitat de diners)}, és a dir, {X sotmet una cosa a avaluació per posar-li preu (expressat en un certa quantitat de diners)} → {Y pot inferir que X calcula la quantitat de diners (que val una cosa)}. El focus s'ha posat ara sobre una de les operacions que inclou (I.I) [TAXAR], concretament [CALCULAR] la quantitat de diners, i no tant sobre el procés sencer.

Podríem qualificar de creixent l'atenció que hom ha anat posant sobre la metonímia com a mecanisme del canvi semàntic en els darrers anys; aquesta atenció s'ha fet més intensa en la mesura que s'ha vinculat amb la pragmàtica i amb el joc d'inferències en què recolza la comunicació i el canvi lexicosemàntic (Panther & Radden 1999 i 2003; Barcelona 2000, 2011; Dirven & Pörings 2002; Traugott 2012). No s'ha arribat encara a una classificació exhaustiva dels tipus de metonímia i de les funcions pragmàtiques que els corresponen. Seguint propostes anteriors, Peirsman & Geeraerts (2006), Geeraerts (2010) o Barcelona (2011, 2012), dins la noció de *constituency*, inclosa en la idea clàssica de contigüïtat, distingeixen, entre altres, les metonímies basades en la relació SUBEVENT i COMPLEX EVENT, dins el prototipus de TOT-PART. Tot i que els exemples adduïts són, sobretot, del tipus «COMPLEX EVENT FOR SUBEVENT» (és a dir, *broadening* o eixamplament de significat), són tan o més corrents els casos inversos (*narrowing* o *estretiment*, restricció). Precisament, *esmar* passa de donar nom a tot el *complex event* de [TAXAR]¹² a designar un *subevent* del procés ([CALCULAR]).

L'estretiment de significat havia estat atès per Horn (1984) i havia estat explicat com a conseqüència d'una inferència derivada de la màxima de la relació (o rellevància: «be relevant»): «Narrowing generally involves an R[elation]-based shift from a set denotation to a subset (or member) of that set, representing the salient or

12. Sobre la descripció de [TAXAR] com a procés complex, cf. Martines (2013a: 720). Ens limitem ací a recordar que es tracta d'una activitat lligada a les destreses cognitives de rang més alt (anàlisi, síntesi, avaluació i emissió d'un judici de valor); cf. Bloom (1956), Anderson & Krathwohi (2000) o Churches (2009). [TAXAR] inclou funcions com ara (i molt sintèticament): *a*) examinar la cosa el preu de la qual es vol determinar, *b*) advertir les característiques de la cosa, *c*) distingir les característiques sobre les quals es determinarà el preu d'aquelles que no hi han de ser preses en compte, *d*) comptabilitzar les característiques de la cosa o el nombre d'elements (si és una cosa complexa) o d'unitats (si és un conjunt) o mesurar les magnituds que la defineixen (físiques: massa, volum, alçada, cronologia...; o no tan físiques: utilitat, bellesa...), *e*) avaluar les característiques de la cosa mitjançant una comparació amb el paràmetre de referència segons el qual es determinarà el preu d'aquesta, *f*) inferir el preu que correspon a la cosa d'acord amb l'anàlisi i la valoració de les característiques i per mitjà bé d'una operació aritmètica bé de forma aproximada.

stereotypical exemplar of the general category» (Horn 1984: 32). Addueix l'anglès *deer*, a hores d'ara 'cérvol' i abans (*deor*) 'animal', o *corn*, que ara es fa servir «for whatever grain is the most important cereal crop of a particular region, e. g. *wheat* in England, *oats* in Scotland, *maize* in Australia or the New World» (Horn 1984: 32-33). Cf. en català, i com a pura il·lustració, *blat* 'cereal' > 'cereal del gènere *Triticum*' (més tost, *forment* en català antic i encara en diversos parlars vius); *civada* 'cereal destinat a cavalls i bestiar gros' > '*Avena sativa*'.

Prop d'aquest plantejament neogràfic i amb una atenció particular sobre la màxima de la quantitat 2 de Grice («Do not make your contribution more informative than is required», reformulada com a «Say no more than you must, and mean more thereby», Traugott 2010:101; 2012:554),¹³ la TIICS (Traugott & Dasher 2002; Cuenca 2012) prova d'explicar aquests casos i els que es veuran d'ací en avant com a resultat de les inferències que pot bastir l'oient davant les produccions de l'emissor. Aquestes inferències, inicialment afavorides per contextos comunicatius específics, arriben a semantitzar-se de manera que s'integraran a la xarxa de significats evocats per un mot i fins i tot a desplaçar significats anteriors o a ser punt de partença per a sentits nous. Observem, segons ja hem dit, que en tots aquests exemples d'*esmar* ([8-11]) l'atenció és posada sobre el fet de determinar el preu d'una cosa, concretament: en [8 i 11] que, en qüestions vinculades amb la falsificació de la moneda, correspon sols al rei determinar el valor de les sancions que caldrà aplicar; en [9] que, quan calga desfer una venda que havia estat duta a terme a un preu no just, aquest preu s'ha de calcular de bell nou i segons com era en aquell dia en què fou feta la venda; en [10], que fou una autoritat qui va calcular el preu de la sanció imposada; i en [12], que l'injuriat no pot determinar el preu de la pena que cal imposar per la injúria: això correspon a l'autoritat. El que és rellevant en aquestes situacions, doncs, és el càlcul del preu de la cosa i, més específicament, a qui correspon o en quin moment realitzar-lo. La inferència que pot suscitar l'emissor amb *esmar* (recordem-ho: mot d'un marc que inclou [CALCULAR] com a *subevent* de tot el procés de [TAXAR]) en aquests contextos pot ser que *a*) el preu calculat arriba a determinar-se per un procés de taxació, és a dir, determinar el preu d'una cosa ja pressuposa el procés de taxació (cf. n. 13), i *b*) si s'està tractant de quant ha de ser el preu d'una cosa i qui l'ha de determinar i quan, és [CALCULAR] (una de les fases de la taxació) la que resulta rellevant, prototípica i és la perfilada. Si ho comparem amb els exemples adduïts adés: *blat* ha arribat a prendre

13. Com és sabut, aquesta reformulació se situa prop de la proposta de Horn (1984) o de Levinson (1995), i sintetitza i simplifica les màximes clàssiques de Grice. De fet, combina les màximes de la quantitat 2 i la de la relació (o rellevància).

el sentit de 'cereal del gènere *Triticum*' atès el fet que és aquest el tipus de gra més rellevant per factors contextuals (ambientals, econòmics i culturals) a casa nostra: p. ex., «He sembrat / he segat el *blat*», en un context en què el *blat* 'cereal' rellevant, prototípic és el del gènere *Triticum*, el mot *blat* és entès com a 'he sembrat / he segat el *Triticum*'; *corn* sembla que, com s'ha dit adés, ha passat a donar nom al cereal més rellevant en cada regió de parla anglesa...

En els exemples següents de la darrereria del s. XIII, *esmar* apareix dins la situació de determinar el preu d'una cosa però, cosa important, en un ús que permet l'accés a sentits de caire més subjectiu: (I.3) [CALCULAR] aproximadament ('[Algú]₁ determinar en nombre aproximat el [preu, cost d'un bé, un servei, un dany, una pena o sanció]₂ ([N₁ V VInf₂ ésser N₂/N₂], amb N₁ [humà], N₂ [preu, cost d'un bé, etc.]):

- [13] en lo dan que a él féu per los ditz moltons, lo qual dan e tala *aesma ésser xx sous* (*Justícia*, Cocentaina, 1274, 117)
- [14] E encara se clama d'él que li ac en[derroc]ades les sues màrgens e li desféu un pont. Per on demana lo dit Nom de Déu ésser condempnat en reffer a ssi les dites injúries a ssi feytes segons fur, en emenar lo dan a sí donat, lo qual *esma ésser L sols* (*Justícia*, Cocentaina, 1274, 60)
- [15] demana que-l dit R. *li sia condempnat en donar la meytat del ordi* que és ixit de les fanegades, la qual meytat del moro *aesma x faneques d'ordi* (*Justícia*, Cocentaina, 1275, 96)

No s'ha abandonat ací encara el càlcul de la mateixa propietat: [PREU], en diners ([13-14] o en espècie ([15]) (tot i que, com se suggerirà més avant, en aquest darrer cas es fa, més aviat, el càlcul en termes de [CAPACITAT]). Ara bé, ací hi ha diferències notables davant els casos vistos adés. D'una banda, en aquells s'advertia una expressió més objectiva, com palesaven la impersonal o la passiva en textos que estableixen referències o normes adreçades precisament a objectivar més la determinació del valor d'una cosa; ací, però, és el mateix interessat en els fets (algú que declara haver patit un dany, que ho denuncia i que demana ser-ne rescabalat) qui gosa calcular quin és (o, més tost, quin *pot o deu ser*; cf. *infra*) el valor del dany ocasionat. De l'altra banda i directament lligat a açò, hi ha un component epistèmic (expressió de la creença, de l'opinió del denunciador sobre la magnitud i la quantificació del dany: 'pot o deu ser de tal valor o quantitat [de cereal]') i evidencial (la font de la informació és la inferència: l'avaluació del dany causat). La situació és: {X diu haver patit danys i n'acusa una altra persona}, {X calcula els danys que ha patit i demana que la persona que acusa el compense per aquests danys}, {X calcula els danys segons l'avaluació que ell/

ella mateix/a fa dels danys} → {Y pot inferir que el càlcul dels danys que ha fet X és aproximat o està condicionat pels interessos de X}.

Trobem, des de la darrerria del s. XIII, *esmar* [CALCULAR], encara enllaçat amb la quantificació, però ja d'una altra propietat: el [NOMBRE] de coses o de persones que hi pot haver en un lloc, i també amb valor aproximatiu i en un context ponderatiu: (1.4) '[Algú]₁ determinar [els elements d'un col·lectiu]₂ en [nombre aproximat]₃ ([N₁ V N₂ de N₃ (tro en N₃) / N₂ que VInd (prep) N₃ / que Vind₂ N₃]; amb N₁ [humà], N₂ [element], N₃ [nombre]). En aquest àmbit, *esmar* és especialment freqüent quan s'expressa un còmput aproximat, més acostat, doncs, als matisos subjectius que hem advertit adés; cf. els exemples següents, en què hem subratllat els elements que reforcen aquest to aproximatiu i evidencial:

- [16] vengueren XII gualees et VI atzaures del rey de Túniç, sus entre prim son e miya nuyt, al grau de València. E vench-nos messatge, de nuyt, d'aquels qui estaven al grau de València, que galees hi havia vengudes moltes, e que les *aesmaven de XII tro en XV* (*Fets*, c. 1275 [ms. 1343], f. 114v)
- [17] cavalgam al caval. E·ls altres foren dreçats per venir contra nós. E *aestmàvem-los* que eren bé¹⁴ cxxx a caval entre Don Artal d'Alagó e sa companya e·ls sarraïns (*Fets*, c. 1275 [ms. 1343], 102r)
- [18] E *aesmam-los* que y podia haver tro a cccc hòmens a caval, e a peu la major força dels hòmens de València. E al semblan de nós e d'aquels qui eren ab nós *aestmam-los*, ho poch més o poch menys, de x millers (*Fets*, c. 1275 [ms. 1343], f. 113r)
- [19] Et encara hi vengren missatges, ab grans presents e joyes, del rey de Tremisè, et missatges axí mateix ab grans presents et joyes del rey de Granada. E y vench molt honrat hom de Castella, e n'agra molt més venguts si no fos la guerra qui era entre el rey de Catella e·l noble en Johan Manuel, fill del imffant en Manuel de Castella. Et encara hi vench molt honrat hom de Navarra, et de Gascunya, et de Proença et de moltes altres parts; axí que tan gran fo la congregació en la ciutat de Saragoça, lo jorn de la dita festa de Pasqua, que tota hora *esmava* hom que y havia més de xxx míllia cavalcadors (Muntaner, c. 1325 [ms. 1352], f. 161vb)
- [20] Tantost lo rey de Ffrança sí féu fer paga de VI meses a ríchs hòmens, cavallers et cirvents, et mariners et altres persones, que dels diners havia assats, del tresor de sant Pere qui s'era ajustat per lo passatge d'Oltramar et convertí's contra lo senyor rey en Pere d'Aragon per què porets entendre lo fruyt que farà. Com la paga hac feta fer lo rey de Ffrança, et la primavera fo venguda, l'orífama exí de París; et tota hora *aesma* hom, con foren a Tholosa, que venien ab lo rey de Ffrança XVIII míllia hòmens a cavall, et de gent de peu sens tot nombre (Muntaner, c. 1325 [ms. 1352], f. 69ra)

14. *Bé* sovinteja en els càlculs aproximatius com a element d'èmfasi (DCVB, s. v. *bé*, 8; DDLC, s. v. *bé*, *quant*).

En els exemples de [16 a 20] algú calculava el nombre d'elements d'un col·lectiu; el mitjà per a arribar a un resultat en el càlcul és l'examen o la inferència i el còmput aproximat d'aquests elements. S'inclouen, a més, elements de modalització que reforçaven el caràcter aproximatiu del càlcul i, al capdavant, el marcatge de la subjectivitat: el conceptualitzador no gosa o no vol (perquè fins i tot pretén d'exagerar-la) donar una xifra exacta i expressa allò que ja és una opinió o una creença (cf. més avant (II)); així mateix, no oblidem que, en general, hi ha voluntat de donar nombres més o menys alts d'acord amb les intencions del text, en aquest cas, més o menys justificatives o propagandístiques. Això és més marcat en [19]: el passatge descriu la gran quantitat de personalitats que s'apleguen a l'entorn del rei d'Aragó. A més de la subjectivació, en [20] cal remarcar que el càlcul té un caràcter inferencial més marcat: hom ha tingut notícia prèvia dels moviments i els preparatius de tropes i de les despeses que ha fet el rei de França i, doncs, infereix que les tropes que s'havien d'aplegar a Tolosa devien ser nombroses.

Aquests contextos, com altres de semblants ja descrits amb *estimar* (Martines 2013a), degueren actuar com a facilitadors, com a pont (*bridging contexts*; Evans & Wilkins 2000: 550, Traugott 2012, Martines & Montserrat 2014) per a la gènesi de sentits del tipus (II.4, 5, 6) [JUTJAR-CONSIDERAR], [DISCERNIR], [OPINAR] (com es dirà després, molt més freqüents amb *estimar*) i, sobretot, els del tipus o (I.8) [IMAGINAR] o (II.1) [INFERIR]. Hi tornarem més avant.

Connectat amb [TAXAR] i, també en particular amb [CALCULAR], hi ha [COMPTAR]: en realitat, és un *subevent* dins el procés de càlcul (cf. n. 12). Com devia esdevenir-se també en l'evolució de *estimar*, el verb *esmar* va prendre ben enjorn el sentit de (I.5) '[Algú]₁ determinar el nombre de [elements d'un conjunt]₂ anant-los designant amb els números de la sèrie natural ascendent' ([N₁ V (N₂)]; [N₁ V *quant* VInd₂], amb N₁ [humà]; N₂ [elements]):

- [21] Vé a la mar e albira quantes gotes hi à d'ayga e guarda la arena e *aesma* quants grans d'arena ha en la mar, e leva los uylls al cel e comta les esteles, e *cogita* quants grans de mil cabrien en lo spay qui és enfre lo cel e la terra (*Pueril*, 1274-1276 [ms. s. XIV], 280)¹⁵
- [22] E puys hach e alegí de ses osts tro a c cavallers e a DCCC servents, tots cuberts de ferra, ab lurs armes, e dix-los que se'n anassen per la serra de la muntanya, per *esmar* quants éran aquells qui éran passats (Desclot, s. XIIIb, IV, 173)

15. Remarcable l'ús dels sinònims *albirar*, *esmar*, *comptar*, *cogitar* al passatge.

Una inferència derivada de [COMPTAR] és [INCLOURE]. En una situació en què {X compta els elements que constitueixen un grup G i compta *m* dins aquest grup} → {Y pot inferir que *m* pertany al grup G i, doncs, que *m* té les característiques dels elements de G}: (I.6) ('[Algú]₁ considerar [un element]₂ inclòs [amb els elements del seu grup]₃ ↔ [Un element]₂ ésser considerat inclòs [amb els elements del seu grup]₃'); [N₁ V N₂ (*ab* N₃)] ↔ [N₂ V (*ab* N₃)], amb N₁ [humà]; N₂ [element]; N₃ [elements]]. Aquest sentit és a les portes de (II.4) [JUTJAR]: en tenim dos exemples de ressonància bíblica, en tots dos algú és comptat *amb els malvats* / *amb els condemnats a l'infern*, és a dir, ha estat jutjat, considerat com a *malvat* / *pecador*. Al s. xv, aquest sentit només apareixerà ja amb *estimar*:

- [23] E acorden-sa tots IIII los avengalistes e dien que crucificaren Jesús ab dos ladres, la un a dextra l'altra a sinistra. [...] e alí sa complí alò que dix Ysaïa profeta: «E és *aesmat* ab los malvats» (*Edats*, c. 1350, f. 261a)
- [24] E aquí sa complí alò que dix David profeta: «Yo sóm *aesmat* ab aquels qui devalen en lo lac» (*Edats*, c. 1350, f. 273d)

Com mostren els exemples següents, *esmar* és freqüent (i des del s. XIII^b) en la mesura de propietats diverses, més enllà ja de les originàries vinculades amb la determinació del valor econòmic. Certament (I.7) [MESURAR] ('[Algú]₁ determinar el valor de [una magnitud, una dimensió, una distància, una propietat física o no física]₂ [per comparació amb una unitat, per comparació amb una escala, en relació amb el valor d'una magnitud de referència]₃ [mitjançant un instrument]₄), com també (I.5) [COMPTAR], és dins el procés d'avaluació que defineix [TAXAR] com a *complex event* (cf. adés la n. 13, *d*). Observem que ara es perfila la quantificació no d'elements discrets (evocats per [COMPTAR]), sinó de propietats de caràcter continu. Hi ha, a més, una generalització, un eixamplament de les magnituds avaluades (cf. adés *l'estretiment*): de les [PROPIETATS] que serveixen per a fixar el preu d'una cosa (segons el marc (I. 1) [TAXAR]) o el [PREU] (segons el marc (I. 2) [CALCULAR]) es passa a qualsevol [PROPIETAT] mesurable.¹⁶

Açò degué seguir un procés. Recordem que *esmar* no mancava en contextos en què es calcula el [VALOR] econòmic, cosa que remet al significat etimològic; en aquest terreny (molt emmarcat en situacions i, doncs, en documentació juridicoadministra-

16. Més avant es veurà com l'ús en contextos en què s'emfasitza la magnitud de les coses menarà a eixamplar encara més l'abast d'aquesta evolució fins a qualsevol [PROPIETAT] imaginable.

tiva) és *estimar* la cosa habitual des d'antic. Cf. adés [13-15], amb l'expressió numèrica del [PREU], i els següents, més lligats al [VALOR]:¹⁷

- [25] hom no podia *smar* quant valien les còceres, e los matalafs, e los draps de ceda, e lo vexellam d'argent e d'aur e les altres cosses que lexaren a Castelló d'Ampúrias (Desclot, s. XIIIb, v, 132)
- [26] aquestz presens són or, perles e péres precioses, les quals són de tant gran valor que hom no u pot *esmar* (*Marco Polo*, c. xivb, 87)

Ja s'ha dit que, en casos com [15], no s'hi fa exactament un càlcul en termes monetaris sinó, més tost, d'una altra magnitud: la [QUANTITAT] de cereal («*faneques* d'ordi»); semblantment, en [27], el fill del rei i els rics-hòmens,

- [27] que eren romasos a Peralada dixéran a'N Dalmau de Rocabertí, [...] que fes ensercar per los alberchs si hi trobaria hom tanta de vianda que poguessen *stabilir la vila* a IIII mesos. E mantinent anà-sse'n En Dalmau [...] per cascun alberch de la vila singularment e encara *esmà quina vianda havia en la vila* (Desclot, s. XIIIb, v, CL, 14)

L'hem vist adés aplicat a calcular el [NOMBRE] d'elements d'un conjunt [16-20]. Vet-lo ara referit a la mesura de les qualitats de les pedres precioses, en paral·lelisme amb l'àmbit moral, o aplicat al [VALOR] no econòmic:

- [28] si-l safir o-l rubiz o-l carbonclo s'estenien ab tota lur puritat en tant gran quantitat com lo marbre e que multiplicàs lur virtut en puritat segons lo multiplicament de quantitat, qui poria *aestmar* la bontat ni la granea d'aquella pedra preciosa? (*SMaria*, 1299 [ms. s. xivb], 146)
- [29] Reynal dix Oració: Vostra valor val tant, segons que ha dit Lausor, que hom no u poria *aestmar*; e car en vós ha valor tan gran, jo us vull pregar per vostra valor, per ço que ma demanda sia gran en valor, car si no us pregava per raó de vostra valor, ma demanda no hauria gran valor; per què no seria digna que fos exoïda (*SMaria*, 1299 [ms. s. xivb], 202)

17. Com es remarcarà més avall, cal observar el to emfàtic d'aquests contextos; en tots dos casos es pondera el gran valor de les coses: són coses tan valuoses que no se'n pot calcular el valor. Cf. en la mateixa línia, *incalculable*, literalment, 'que no es pot calcular' (DCVB) > metonímicament, 'Algú o cosa molt considerable' (amb *considerable* 'digne de consideració per la seva mesura, per la seva qualitat, per la seva quantitat, per la seva importància') i 'valor numèric, preu molt elevat' (DDL). Cf. també *immens*: etimològicament, 'no mesurat' (DCVB) > metonímicament, 'espai, objecte, cosa tan gran d'extensió que sembla que no es pot mesurar', 'sentiment, responsabilitat, poder, importància tan gran que sembla no tenir límits', 'Quantitat molt gran' (DDL).

I, molt sovint, quan allò que es mesura és la magnitud de virtuts cristianes o morals, de sentiments, d'estats psicològics: [MISERICÒRDIA], [FE], [CAPACITAT DE PERDÓ], [BONDAT], [SANTEDAT], [TRISTOR]...

- [30] qui és, doncs, qui pogués *aestmar* la gran misericòrdia de nostra Dona ni les grans colpes que perdona per ella son fill e los béns que dóna? (*SMaria*, 1299 [ms. s. xivb], 162)
- [31] E com lo poder de Déu puxa tant segons sa bontat, granea e perseverança, saviesa, amor e les altres, qui és aquell qui pogués la millena part *aestmar* com gran és la misericòrdia de nostra Dona, [...]? (*SMaria*, 1299 [ms. s. xivb], 164)
- [32] qui poria *aestmar* la granea de la fe de nostra Dona? (*SMaria*, 1299 [ms. s. xivb], 246)
- [33] sí que nuyl hom no puria *aesmar* lo dol ne-l plor que les gèns de Marseila feeren quant les v galees foren vengudes desbaratades e saberem que les altres eren perdudes e-ls hòmens morts e preses (Desclot, s. xiiib, iv, 22)
- [34] donà exemple de gran humilitat e caritat e de amor; que no és neguna creatura qui pogués *asmar* ni *mesurar* la gravesa de aquestes virtuts, si vol comparar l'altea de la magestat divinal a la baixesa e a la enfermetat qui és en natura (Vilanova, *Narbona*, I, c. 1300, 142)

Com ja suggereix aquesta tria d'exemples, *esmar* sovinteja en contextos emfàtics i ponderatius, fins al punt que aquest ús arriba a representar la majoria (més del 50%) de totes les ocurrencies del verb: {La magnitud o altres qualitats de la cosa de què es tracta són molt grans o excepcionals} → {Una cosa molt gran no pot mesurar-se} / {Les quantitats excepcionals d'una cosa no poden mesurar-se};¹⁸ cf. els contextos de caire fraseològic en què trobem *esmar* a la segona part del s. xv, que són precisament d'aquesta mena:

- [35] Yo-m dolch perquè tant com vull no-m puch dolrre/ de l'infinit dampnatge, lo qual dubte;/ e tal dolor no la recull natura,/ ne-s pot *asmar*, e menys *sentir* pot l'ome (Marc, *Poesies*, 1425-1459 [ms. s. xvi] CV 84)
- [36] No-s pot *asmar*,/ menys *estimar*,/ los artificis,/ ni-ls edificis/ dels meus palaus (Roig, *Espill*, 1460 [ms. 1490], 7088)

El contrast amb *sentir* (evidencial de percepció) i amb *estimar* (evidencial inferencial connectat amb la mesura física de les magnitud) ja ens posa en el camí d'un *esmar* proper al sentit que, segons sembla, ha perviscut fins a hores d'ara (cf. adés *DFabra*, *DIEC*, *DDLC*).

18. Cf. la nota anterior.

Aquest ús ponderatiu s'ha de relacionar amb el desenvolupament d'*esmar* per la via de (1.8) [IMAGINAR] ('[Algú]₁ representar-se en la ment la imatge de [una cosa, un ésser, un lloc, un fet, una situació, passat, futur o desconegut]₂ ('[N₁ V/Vpron N₂]; amb N₁ [humà]; N₂ [cosa, etc.]): {Allò que no pot mesurar-se (només) pot ser representat en el pensament: pot ser pensat, imaginat}, {Y diu que una cosa no pot ser mesurada (per la magnitud, per l'excepcionalitat)} → {Y pot inferir que és una cosa que pot (només) ser imaginada (representada en el pensament)}. Això pogué coadjuvar a allunyar *esmar* del node [VALORAR-TRIBUIR VALOR] ('calcular el valor d'una cosa' > 'atorgar valor a una cosa'), ací molt poc desenvolupat, i que, en canvi, va servir de punt de partença per a [PREFERIR], [AGRAIR] o [AMAR] en *estimar* (Martines 2013a: 726). Observem que, al capdavant, ens trobem davant dues vies diferents de subjectivació: en *esmar*, dins l'esfera mental, es desenvolupen sentits vinculats amb la imaginació i la intuïció; en *estimar*, va arribar a envair l'expressió dels sentiments:

- [37] Ffil, [...] no jurs per ta ànima, cor no saps ne pots *aesmar* la glòria e la vertut que averhi poràs (*Pueril*, 1274-1276 [ms. s. XIV], 51)
- [38] con aquest fil ten gloriós e ten honorable nasch de nostra dona, adoncs s'alegrà ten fortment la regina del çel que cor d'ome n·ó pot *aesmar* ne engelical entelligència n·ó pot entendra (*Pueril*, 1274-1276 [ms. s. XIV], 117)
- [39] Quant les gèns saberem assò, d'andues les hosts, que amdós los reys s'eren posats, nuyt hom no·s pot *aestmar* l'alegre e el goyg que éls agren (Desclot, s. XIIIb, II, 157)¹⁹
- [40] e han fet tant de mal a vostras anamichs, e han tan guanyat ab ells, que no poria ésser dit ne *asmat* (Desclot, s. XIIIb, v, 108)
- [41] sapiats per cert que les disposicions del món que ara corren, molt són pyors que hom no u poria expressar, e Déus farà en breu pus terribles joís que hom no poria pensar ni *aesmar* (Vilanova, *Lletres*, 1309-1310, 246)

Tot i així, a l'entorn del s. XIII-XIV (i fins ara, no n'hem trobat atestació més tardana), *esmar* podria prendre, en connexió amb [CALCULAR] i [MESURAR], sentits tècnics i específics, que, a primer colp d'ull, anirien per la línia de la precisió. El primer passatge, pres del llibre de *Contemplació*, no és clar del tot i potser hi ha més d'aproximació intuïtiva, basada en l'experiència i en el coneixement empíric, que de càlcul exacte i, doncs, de la reflexió...²⁰

19. Sobre la presència del pronom datiu, cf. més avall.

20. Aquests matisos són d'interès per a mirar de dibuixar l'evolució d'*esmar* per la via de la subjectivació.

- [42] Los mariners qui van sobre mar, Sènyer, veem que saben *aesmar* lo viatge quantes milles ha, e saben *aesmar* la corsa que fan lo dia e la nit, e han coneixença d'aquells vents qui li son bons e qui los són contraris (*Contemplació*, IV, 1271-1274, 355)

Com veiem, inclou dues ocurrències d'*esmar*. La primera correspon al tipus que explicàvem adés: hem de suposar que el coneixement acumulat i els punts d'orientació (punts geogràfics de la costa, posició dels estels...) feien que els mariners poguessen saber calcular la distància del viatge en milles. La segona ocurrència, ¿al·ludeix a la capacitat dels mariners de traçar la ruta tant de dia com de nit (en un moment i en un altre les referències per a fer aquest càlcul devien ser diferents)? ¿traçar el rumb amb els càlculs necessaris i amb els mitjans tècnics de què poguessen disposar llavors (s. XIII)? O potser és, més tost, un ús paral·lel a l'anterior? Observem que tot el passatge de què prové el text fa un paral·lelisme entre, d'una banda, la capacitat de previsió dels mariners que, sabent la distància i el temps que trigaran en un viatge, es proveeixen dels queviures necessaris (*vianda*) i, de l'altra, la dificultat de ser previsors en el viatge de la vida. Les ratlles finals del passatge, totalment simètriques amb les anteriors (cf. [42]), posen l'atenció sobre el coneixement de la distància que cal recórrer més que no en l'habilitat de traçar la ruta:

- [43] [En referència a la vida] Mas anc no viu tan desastrucs mariners com són de la mia nau; car no saben quant és gran lo viatge que fan, ni saben quant és gran la corsa que fan, ni saben quals coses li son bones ni quals los son contraries (*Contemplació*, IV, 1271-1274, 356)

El segon cas prové de Desclot, d'un passatge de gran interès narratiu i que incorpora tres ocurrències d'*esmar*:

- [44] E mentra ell jahia axí malalt en son lit, i serray ballester lo viu del mur de la ciutat, per la fenella de les portes de una finestra que era en aquella sglésia; e lo serray, que-l veu axí jaure malalt, jurà per sa lig, que ell li daria tal abeuratge a beure, que sempre seria garit. E smā per hon li poria tirar, que no-l arràs e no trobà negun loch sinó aquella fenella que no havia pus d'un dit e mig d'ample. E quant viū que às no podia fer ne altra loch no trobave, aparellà bé sa ballesta; e smā be lo malalt e vehé'l que sahia en son lit e que li stava i scuder devant, ab i ventall de ploma de pahó per ostar les mosques, e aquell compta malalt que tenia una scudella d'argent plena de brou que bevia. E quant lo serray l'hach bé *aesmat*, va desparar sa bona ballesta de 11 peus que tenia, e passà la treta per aquella fenella de les portes de la finestra e donà tal colp al scuder que tenia lo vantall per la ma, que ultra passà la treta, e puiys anà ferir lo comta que bevia lo brou (Desclot, c. 1300, v, 98)

La primera ocurrència és d'*esmar* [EXAMINAR] (cf. *infra*). En canvi, els dos casos següents ens ofereixen les úniques atestacions conegudes fins ara en català d'un sentit que degué tenir més arrelament en francès (*DFM*, *esmer*) i en occità (*DOM*, *adesmar* i *l*) antics: (I.10) [APUNTAR] ('[Algú]₁ posar atenció sobre [un objectiu]₂ amb el propòsit de disparar-hi' ([N₁ V N₂], amb N₁ [humà], N₂ [objectiu])). En una situació en què algú observa una cosa o persona (un objectiu) amb la intenció de disparar-hi, pot resultar rellevant i és perfilat un *subevent* de dins el marc d'*esmar* [TAXAR]: el de (I.9) [EXAMINAR] (cf. adés n. 13). La disposició de l'objectiu, la situació física, la distància, l'existència d'entrebancs per al tret, etc. serien, en aquesta situació, trets que cal avaluar. L'escena del text de Desclot podria ser prop d'aquelles que degueren afavorir la inferència: {Y duu un arma i té intenció de disparar sobre un objectiu *a*}, {Y diu que esma *a*} → {X pot inferir que Y observa *a* i la situació en què es troba a fi de disparar-hi amb èxit}. No hem trobat atestacions més tardanes d'aquest valor que poguessen il·lustrar desplegaments de la construcció, com els observables en occità i francès antics²¹ o, per manlleu, en anglès (*to aim*),²² en què pot esdevenir tema l'element instrumental (*l'arma*), ací present en la situació però no incorporat a la construcció.

Com calia esperar, trobem usos que deuen ser precedents d'aquest sentit; aquests usos són valuosos perquè il·lustren l'evolució fins a [APUNTAR] i subratllen el paper que hi degué tenir *esmar* [EXAMINAR], ja esdevingut un evidencial de percepció directa. Vet ací aquests passatges de les cròniques:

- [45] trobam los nostres tornats a la carrera e bé DC sarrains o pus que·ls *aestmaven*, qui eren en i puig *aestman*²³ si·ls porien mal fer (*Fets*, c. 1275 [ms. 1343], f. 53r)
- [46] haguem vist i pug que y ha de costat, que era molt fort; e que cercàssem i pug pus baix e que era prop d'aygua e no·ns acordam en tots aquels pugs. E tornan·nos·en a la ost e menjam. E, quan haguem menjat, enviam per Don Rodrigo Liçana e dixem·li: «Don Rodrigo, hojam missa maytí, que nós *havem aestmat* i pug que creem que serà bo a bastida» (*Fets*, c. 1275 [ms. 1343], f. 132r)
- [47] quant hach molt cavalcat, ells viren que aquelles atzemblas tornaven ja e que havían carregat de lur vi. E lo compte qui·ls viu, aturà's e mès·sa detràs hun puyg, prop del camí, ab los dits VII cavallers que éran prop del camí, per tal que *esmàs* quina companyia éran los francesos qui venien ab les atzemblas (Desclot, s. XIIIb, IV, 293)

21. Cf., en occità, «tant quant el era, el vec que lodit Jacmes avia una borda en la ma e li *aseymava* la borda vas la chara, mas el non la tochiet pas» (*DAOAuvergnat*, s. v. *aseimar*; 1430; *DOM*, *adesmar* 1m); i en francès, «Et après moult impectueusement *hesma* son dit baston sur le [...]. dit Jehan De Bien pour l'en vouloir frapper» (*DMF*, *esmer*; 1386).

22. Cf., p. ex., «He *aimed the pistol* at me».

23. Cf. més avant (II) [PENSAR].

Les situacions de [45 i 47] són molt semblants a la de [46]. En el primer, són els sarraïns els qui, des d'un lloc elevat (*un puig*) veuen els soldats del rei; no és una mera observació: hi ha la intenció de *mal fer* i, doncs, s'examina, s'avalua la situació dels soldats, les seues armes, la possibilitat d'èxit d'un atac... En el tercer, hom vol obtenir també informació i observa i avalua qui són aquells francesos per prendre les mesures que caldrà. En la segona, hi ha una avaluació d'una cosa (*un puig*) amb la voluntat de, si ho permeten les característiques (relleu, orientació, alçada...), construir-hi una bastida. En tots tres casos, hi ha (1.9) [EXAMINAR] ('[Algú]₁ observar [algú, alguna cosa, un fenomen]₂ minuciosament per tal d'obtenir informació sobre el seu estat i naturalesa' ([N₁ V N₂], amb N₁ [humà], N₂ [animat, cosa, fenomen])).

En tots tres casos hi ha, a més, una projecció cap al futur (la intenció d'atacar, en [37 i 39], o de construir-hi una bastida, en [40]), condicionada per les característiques de la cosa examinada (cf. [APUNTAR]). Hi ha, doncs, en aquest ús una càrrega evidencial d'inferència, sobre la base de les dades recaptades i elaborades intel·lectualment, que s'enllaçarà amb els sentits que hem aplegat tot seguit a l'entorn (II) [PENSAR].

§ 2.3. II [PENSAR]. Apleguem a l'entorn d'aquest concepte una xarxa de sentits connectats, com ara [INFERIR], [ENDEVINAR], [PREVEURE], [JUTJAR-CONSIDERAR], [DISCERNIR], [OPINAR], que tenen a veure amb, siga'ns permès de dir-ho laxament, l'activitat de la ment, el pensament. Un dels valors més freqüents d'*esmar* en els textos medievals, després de (1.8) [IMAGINAR], és (II.1) [INFERIR] ('[Algú]₁ obtenir per raonament [una idea]₂ a partir [d'una idea, d'un fet]₃ ([N₁ V/V_{pron} *quel/com* Vind₂ (N₃)]); amb (N₁ [humà]; N₂ [conclusió]; N₃ [idea, fet])). Hem caracteritzar l'originari [TAXAR] com un *complex event*, que incorpora tasques (cf. n. 13) diverses; [INFERIR] és un d'aquests *subevent*, potser un dels més rellevant i, al capdavant, nucli de tota la categoria: l'examen, el còmput, la mesura, l'anàlisi de les característiques de la cosa taxada forneixen les dades necessàries per a arribar a inferir quin és el preu que hi correspon. [INFERIR] era, doncs, a la base del procés de càlcul del preu, del valor (econòmic o no), del nombre d'elements i, progressivament, d'altres magnituds i propietats; s'han diversificat els contextos d'*esmar*, progressivament més allunyats del marc originari de posar preu i més condicionats per la subjectivació. Adés ja n'hem vist mostres vinculades amb [CALCULAR], [MESURAR], [COMPTAR] o [EXAMINAR]; a la darrera del s. XIII, *esmar* va allunyant-se d'aquests marcs i compareix en contextos que focalitzen el procés de raonament, d'elaboració de la informació i d'una conclusió; són usos evidencials de caire inferencial: reporten quina és la font de la informació, la inferència. Aquesta inferència es fonamenta, sobretot, en un raonament de caire

abductiu: s'arriba a la conclusió probable i esperable segons el coneixement del món (cultural i condicionants de la situació comunicativa concreta) del conceptualitzador.

- [48] Si Déus ha creat tot quant és de no-res a demostrar son gran poder, *aesmar* pots, fiyl, que Déus volrà resuscitar los hòmens morts a demostrar sa gran justícia (*Pueril*, 1274-1276 [ms. s. XIV], 44)
- [49] Et con fo fora de la presó, lo rich hom anà al papa et al rey de Ffrança per hordonar que la companya agués secors d'ells et assats pogre trebaylar, que·l papa ne la casa de Ffrança no li donaren secors negun, ans li·n digueren del tot de no. E con al senyor rey En Pere ne dix de no lo papa, con era a·lcoyl *asmar* podets con volrien que la casa d'Aragó anàs molt avant per lur secors (Muntaner, c. 1325 [ms. 1352], f. 123va)
- [50] Molt gardà Persaval l'oma qui astach al lit e meravelà's com podie ésar axí nafrat, que tota via *asmave*, que podia avar c anys sagons son albitra. Hí él lo gardà encare per so con sa meravelave d'asta cosa (*Questa*, 1380, f. 42vb)

Com a reflex del procés de subjectivació sobre la construcció d'*esmar*, hi ha l'ús pronominal del verb: hi apareix un datiu que incorpora el paper d'experimentador per al conceptualitzador (cf. quant a un procés semblant amb *parer*, Antolí 2013, Antolí & Sentí 2014, Ramos 2013):

- [51] Si sola ia gota de sanch del cors de nostro senyor Jesuchrist val més que totes quantes creatures són, *aesme·t* fil, con gran faliment és jurar per lo cap de Déu e per la bocha e per lo ventre e lo fetge de Déu (*Pueril*, 1274-1276 [ms. s. XIV], 51)
- [52] E nós dixem: «Ben conoyxem con venits, que bona companya amenats; mas, de conduyt, con vos va?» e, quan nós li ó haguem dit, él nos dix: «Entrarem dins, e parlaré ab vós». E, quan nos dix açò e no·ns respòs sempre en la via, pensam·nos que no havia ben sos ops. E dix·nos que encara devien venir XL cavallers. E, can nós vim que més cavallers amenava que nós no li havíem manat, *aestmam·nos* que ço que li havíem dat en conduyt, que ho agués dat a cavallers (*Fets*, c. 1275 [ms. 1343], f. 96v)
- [53] a vós pot membrar quants castells e quanta terra perderen lo senyor Rey en Jacme e el rey en Pere e·l regne de València per sol d. genets que·y entraren [...] donchs *aestmar·vos* podets ara que·ls dits Rey de Granada [...] e tota Casteyla vos són contra [...] quants castellets e quants se perdran (Bernat de Sarrià, 1295, 312)

Si manquen els indicis per a construir una interpretació de les coses, podem entrar al terreny de (II.2) [ENDEVINAR] ('[Algú]₁ descobrir intuïtivament, sense cap fonament lògic, [una cosa que no es coneix]₂'; amb N₁ [humà], N₂ [cosa desconeguda]). Al capdavall, aquest tret del coneixement intuïtiu ja pot derivar-se en l'elaboració dels arguments de caire abductiu:

- [54] I resclús stava en una ciutat [...]. Aquell resclús havia en custuma que per una finestra ell guardava les gents qui anàvan amunt e avall tot jorn, e *esmava* en elcuns com anaven per obres bones, e en alcuns com anaven per males obres; e per i hom que ell se pençàs que anàs per la carrera a bones obres e a servir Déu, se pensave que-n passen c qui anaven per males obres e per deservir Déu (*Meravelles*, 1288-1289 [mss 1376], 212)
- [55] negú de la companyia no sabia lo rey hon volia anar ne quina voluntat havia. [Va dir n'Albert, home de confiança del rei] «[...] que no-m puix *asmar* quina voluntat ha lo rey ne què ha en cor de fer, que res no m'ha dit ne a negú que hi sia» (Desclot, s. XIIIb, IV, 75)

Si la situació s'orienta cap al futur, *esmar* pot significar (II.3) [PREVEURE] ('[Algú]₁ suposar l'esdeveniment de [un fet, una situació]₂ [a partir de determinats indicis]₃'); [N₁ V N₂ (N₃)], amb N₁ [humà]; N₂ [fet, situació]; N₃ [indici]:

- [56] haguem ardit que la reina era greument malalta, en tant que no li *asmava* hom vida, majorment per tal com era prenys (*Cerimoniós*, s. XIVb, 1091)

Esmar va arribar a generar sentits vinculats amb l'expressió d'una opinió o una creença. La gènesi d'aquests valors, de caràcter evidencial i progressivament més subjectius, s'ha de posar en relació amb inferències derivades del sentit més bàsic de (I) [TAXAR]: {X diu que la cosa *a* val *Z*/ que *a* és molt o poc valuosa/ que *a* té una determinada magnitud}, {*Z* és una quantitat de diners/ una mesura/ una dimensió... gran/ petita/ ajustada/ no ajustada} → {X pot inferir que el càlcul és una opinió de Y};²⁴ observem que, tant en l'avaluació com en les implicatures que aquesta pot provocar, hi ha un procés complex que inclou observació, anàlisi, etc. i inferència. Adés ja hem vist contextos subjectius que pogueren afavorir les implicatures (cf. 13-15).

Són escassos els testimonis d'aquests sentits amb *esmar*: sobretot, del s. XIIIb i en textos adscrits al català septentrional;²⁵ n'hi ha algun de posterior (s. XIV) però d'estil llatinitzant. En canvi, són més freqüents amb *estimar* en català i amb *adesmas* en occità.

No sovinteja *esmar* en sentit jurídic (II.4) [JUTJAR-CONSIDERAR] ('[Algú]₁ opinar [sobre alguna causa o afer]₂ després d'haver-la considerada' ([N₁ V si Vind]₂); amb

24. Aquesta inferència bàsica degué servir de fonament per al desplegament de [AMAR] en *estimar*: {X diu que atribueix un valor determinat a *a*} → {Y infereix que X sent afecte per aquesta *a*}. Aquesta inferència respon a un *script* cultural molt arrelat (Martines 2013a).

25. Per continuïtat amb l'occità? Cf. *DOM* (*adesmar*, 1f). Hem trobat a les *Edats* (cat. septentrional) «*esmar-se + de + INF*» (Algú tenir la intenció de fer una acció), construcció fins ara no atestada en català: «E dien tots III [evangelistes] que Pilat *se aemà de fer* so de què-l pragaren, e layà-ls Baraban» (*Edats* c. 1350, f. 258a). Sí que és coneguda en occità (*DOM*, *ademar*, 2f).

(N₁ [humà, tribunal]). Els *Furs* ens en donen algun exemple.²⁶ Com s'esdevé encara a hores d'ara, és *estimar* l'habitual en aquest ús; de fet, *estimar* és un terme específic d'aquest àmbit.

- [57] Si alcú qui serà d'altra jurisdicció, ço és, d'altre destret, serà apelat de la cort sobre alguna cosa a algun feit, deu venir davant la cort qui l'haurà apelat, e deu al-legar sos privilegis, si en poder d'aquella cort és tengut de respondre o no, e aquella cort deu conéixer e *aesmar* si és de la sua jurisdicció, ço és del seu destret o no (*Furs*, c. 1261-71 [ms. s. XIV], r. 33, f. 10)

És valuós aquest exemple del *Valeri Màxim*, paral·lel de l'anterior però ja lluny del context jurídic, en què *esmar* pren el sentit de (II.5) [DISCERNIR] ('[Algú]₁ percebre clarament amb els sentits [una cosa, un estímul]₂' ([N₁ V si Vind₂], amb [N₁ (humà), N₂ [cosa, estímul]]):

- [58] anant aquest espia, per aspres e secrets camins, al loch on era la host de Bruto, per tal com la gran escuredat de la nit no li jaquia *esmar*, jutjar e conexer ja si-s encontrau ab los amichs o ab los enemichs, trigà de tornar al dit Cassio, en aquella hora que li era assignada (Canals, *Valeri*, 1395, 344)

Entre (II.4) i (II.5) hi ha un augment del grau de subjectivitat: en el primer cas, el tribunal, oïts els arguments de qui testifica i coneguda la legislació, emet un judici (si la persona cridada a testificar pertany o no a la seua jurisdicció); en el segon, determinar si són amics o enemics les persones amb qui ensopeguen, cosa difícil atesa la foscor. En tots dos casos, el focus no s'ha posat sobre el fet d'avaluar (o algun *subevent* d'aquest) el preu, el valor, les qualitats o les propietats de la cosa observada: ara l'element perfilat és l'opinió, la consideració que genera la cosa avaluada en el conceptualitzador (segons els paràmetres de la llei; segons les possibilitats físiques i les dades de percepció directa i el coneixement del món del conceptualitzador).

Aquest esquema reapareix, més clarament dins el terreny de les opinions i les creences, en *esmar* en el sentit de (II.6) [OPINAR] ('[Algú]₁ tenir [una opinió determinada]₂ sobre [algú, sobre un assumpte]₃'; [N₁ V(pron) N₂/que Vind₂/ (en quant a N₃)/ VInf₂]; amb N₁ [humà], N₂ [opinió], N₃ [humà, assumpte]). Com es deia adés, les mostres d'aquest sentit provenen, de bell nou, de textos del català septentrional i, més tardanament, de la prosa llatinitzant de Canals:

26. Els editors segueixen el ms. B del s. XIVa. Altres ms. posteriors mantenen *asmar* (ms. S) o opten per *aestimar* (ms. E) (Colón & Garcia, III, 1978, 14).

- [59] E sen Dionís, qui fo dicípol de Sen Paul, diu que hom *s'aesma* que no és religiosa causa aytals causes de fer; e dix que vigares li era que aquela sort de Sen Macià no fo autro causa sinó una resplendor, e un ray <d>evina<l> sobre Macià tramès (*Vides*, XIIIb, II, 287)
- [60] E diu sant Jerònim sobra aquest pas que més se aïrà Jesucrist com Judes se matà él matex que com lo traý, per so cor él *se aesmà* que major era lo seu pacat que la piatat de Déu ni que-l perdó qu'él pot aver (*Edats*, c. 1350, f. 248a)
- [61] E sobra asò que digem que·ls altres dicípols *se aesmaren* que sant Johan no moria dentrò que Jesucrist vengés, devets saber [...] (*Edats*, c. 1350, f. 285a)
- [62] E donchs ¿quina cosa·ns ueda que no *esmem* e jutjem esser oradura e follia, publica e manifesta, que, ab sobiran e termenat consentiment, les uirtuts sien punides axi com si eren vicis e greus maluestats, e los beneficis sien reguardonats ab iniuries? (*Canals, Valeri*, 1395, 39)
- [63] La uellea ques portada fins al derrer terme de la sua uida, en aquesta mateyxa obra es estada vista en alguns homens generosos e uirtuosos, entrels exemples de indústria; enpero, raho es que haja titol propri, separat dels altres, per tal que no *esmem* la nostra ornada menció deja defallir a alguna cosa, a la qual la diligència e misericòrdia dels Deus inmortals es estada faorable, axi com es la uellea (*Canals, Valeri*, 1395, 280)

Observem que en [59-61] l'opinió afecta qüestions vinculades amb la fe religiosa; el judici es fonamenta, doncs, en inferències construïdes sobre el coneixement i la interpretació la Bíblia. En [62-63], el raonament forneix els arguments sobre els quals es fa l'anàlisi i s'arriba a bastir l'opinió. En canvi, en [64] el parlant pretén d'expressar què opina d'ell mateix:

- [64] Vosaltres, mosseyors, a·quelò que dietz ésser luserna, e que parlatz [eu] en moltes maneres profitar; e en moltes maneres dietz que eu pusc lusir per vertutz de bones obres [per què], eu vos fas saber què eu aesmi en quant a mi, confés jo ésser en dubitament molt gran pervengut per vosaltres. Per so cor eu me pens què só, e per aquest seyal eu no pusc pensar nulya causa d'aquelò que vosaltres dietz ésser en mi (*Vides*, XIIIb, II, 296)

Les *Edats* segueixen dues vegades l'evangeli de Joan («sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus quæ si scribantur per singula nec ipsum *arbitror* mundum capere eos qui scribendi sunt libros», 21:25) i tradueix l'evidencial *arbitror* per *esmar-se*:

- [65] E diu sant Joan atressí en altra loc, en lo cap dels seus avengelis: À-y d'altres coses moltes que féu Jesucrist que si om les ascrivie totes, no *m'aesma* que pogesen al món caber los libres que se·n porien ascriura (*Edats*, c. 1350, f. 283d)

- [66] E diu sant Johan evangelista per él matex en aquest loc que aquest, lo dicípol que à tastimoni d'aquestes cosses que así escriví, e sap bé que·l seu testimoni és vartader. E diu que aquestes coses e moltes d'altres féu Jesucrist, que si om les ascrivia totes, que no *sa asma* que pogesen caber al món los libres que sa·n porien ascriura (*Edats*, c. 1350, f. 285a)

Bé com a extensió metonímica del procés de [INFERIR] o, més probablement, com a adaptació del *aestimare* de la filosofia medieval, que remetia a la capacitat de discerniment i al bon judici (cf. *vis aestimativa*), trobem en Llull *esmar* donant nom a la capacitat humana bàsica (II.7) [PENSAR] ('[Algú]₁ formar a la ment [una idea, un judici]₂'; [N₁V (N₂)/si Vind₂], amb N₁ [humà], N₂ [idea, judici]):

- [67] Si son ulls qui vullen veer ni son orelles qui vullen oyr ni son boques qui vullen parlar, ne si es coratge d'ome qui vulla *aestmar*, venguen ara, Sènyer; car tanta de glòria con tots los bonahuirats poseexen en paraís, no poran veer ni oyr ni parlar ni *aestmar* (*Contemplació*, III, 1271-1274 217)

I, en aquesta línia, hi ha casos com el següent:

- [68] Molt home ha mantel que no se·n sap adossar, molt hom à caval qui no·l sap cavalcar e molt hom ha tresor qui no·l sap emprar. Doncs, *aesma·t* si às volentat e sabs amar, cor meyor coza és volentat qui sab amar que no són les cozes damun dites (*Pueril*, 1274-1276 [ms. s. XIV], 140)

3. CONCLUSIONS

Les inferències de base metonímica, dins la teoria de la TIICS, són un mitjà efectiu per a entendre el procés de canvi semàntic. Segons aquesta perspectiva, es poden explicar com una successió de transformacions allò que de bestreta podrien semblar canvis, si més no, sorprenents: d'un verb vinculat al càlcul i la mesura passem a un verb evidencial, que combina la percepció directa ([EXAMINAR]) amb la inferència ([PENSAR], [INFERIR]), o de [TAXAR] a sentits del tipus [IMAGINAR] o [ENDEVINAR] i [APUNTAR].

Semblantment, pot trobar una explicació la diferència evolutiva entre *estimar*, que ha arribat a [AMAR], i el patrimonial *esmar*, que, tot i el procés de subjectivació, no va abandonar l'esfera del pensament i no va envair la de l'afectivitat. En aquest sentit, hi degueren tenir un paper important a) el no desenvolupament amb *esmar*

de la implicatura 'calcular el valor d'una cosa' > 'atorgar valor a una cosa', que amb *estimar* va obrir el pas a significats que impliquen valoració afectiva, com ara [PREFERIR], [AGRAIR], [AMAR...] i, en canvi, *b*) la persistència de [EXAMINAR] i de [IMAGINAR] (com s'ha vist, lligat a contextos emfàtics i ponderatius) i [PENSAR].

JOSEP MARTINES

Universitat d'Alacant / Institut d'Estudis Catalans

josep.martines@ua.es

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Estudis i diccionaris

- ANDERSON, L. & D. KRATHWOHI (2000) *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*, Nova York, Abridged Edition.
- ANTOLÍ, J. M. (2012) «Canvi semàntic i gramaticalització en el sorgiment de marcadors evidencials. Evolució semàntica de PARERE i derivats en el llatí tardà i en el català antic (s. III-XVI)», *eHumanista/IVITRA*, 2, pp. 41-84. [<http://www.ehumanista.ucsb.edu/eHumanista%20IVITRA/Volume%202/index.shtml>.]
- (2013) «Variació funcional i expressió de l'evidencialitat en el català del s. xv: la traducció de *Les paradoxa* de Ferran Valentí», *Scripta*, 1, pp. 82-104. [<http://ojs.uv.es/index.php/scripta/article/view/2579>.]
- ANTOLÍ, J. M. & A. SENTÍ (2014) «La inferència en l'afiorament de valors evidencials en català antic», *Caplletra*, 56, pp. 157-183.
- BARCELONA, A. (2011) «Reviewing the properties of metonymy as a technical construct, with particular attention to the view of metonymy as a prototype category», dins E. Beneczes *et al.* (eds.), *Defining metonymy in cognitive linguistics*, Amsterdam, Benjamins, pp. 7-59.
- (2012) «La metonímia conceptual», dins I. Ibarretxe & J. Valenzuela (dirs.), *Lingüística cognitiva*, Barcelona, Anthropos, pp. 123-146.
- ed. (2000) *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*, Berlín, Mouton de Gruyter.
- BLOOM, B. S., ed. (1956) *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals: Handbook I, cognitive domain*, Nova York, Longmans.

- CHURCHES, A. (2009) «Bloom's digital taxonomy». [<http://edorigami.wikispaces.com/Bloom%27s+Digital+Taxonomy>>.]
- COLÓN (1956), «El escritor valenciano y su lengua literaria: IX. A propósito de *voler y estimar* (3-12-1956)», dins E. Casanova (ed.), *El deler per les paraules: Les aportacions de Germà Colón a la romanística*, València, PUV, 2008, p. 120.
- CUENCA, M. J. (2012) «La gramaticalización», dins I. Ibarretxe & J. Valenzuela (dirs.), *Lingüística cognitiva*, Barcelona, Anthropos, pp. 281-304.
- DAOAuvergnat = OLIVIER, P. (2009) *Dictionnaire d'ancien occitan Auvergnat: Mauriacois et Sanflorain (1340-1540)*, Tübingen, Niemeyer.
- DCVB = ALCOVER, A. & F. de B. MOLL (1930-1962) *Diccionari català-valencià-balear*, Moll, Palma. [<http://dcvb.iec.cat>>.]
- DDLC = RAFEL, J. (dir.), *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, Barcelona, IEC. [<http://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp>>.]
- DECat = COROMINES, J. (1983⁴-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial.
- DEscrig = ESCRIG, J. (1851) *Diccionario valenciano-castellano*, València.
- DFabra = FABRA, P. (1994) *Diccionari General de la Llengua Catalana*, Barcelona, Edhasa.
- DFM = *Dictionnaire du Moyen Français (1330-1500)*. [<http://www.atilf.fr/dmf/>.]
- DIEC = *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007.
- DIRVEN, R & R. PORINGS, eds. (2002) *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, Berlín, Mouton de Gruyter.
- DLabèrnia = LABÈRNIA, P. (1839) *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Estampa dels Hereus de la V. Pla.
- DLewis = LEWIS, C. & C. SHORT, *A Latin Dictionary*. [<http://www.perseus.tufts.edu>.]
- DMartíGadea = MARTÍ GADEA, J. (1891) *Diccionario General Valenciano-Castellano*, València, Imprenta de José Canales Romá.
- DOM = *Dictionnaire de l'occitan médiéval*. [<http://www.dom.badw-muenchen.de>.]
- DRos (1739) = ROS, C. (1739) *Breve diccionario valenciano-castellano*, València.
- (1764) = ROS, C. (1764) *Diccionario valenciano-castellano*, València, Imprenta de Benito Monfort.
- EVANS, N. & D. WILKINS (2000) «In the mind's ear: the semantic extensions of perception verbs in Australian languages», *Language*, 76, pp. 546–92.
- GEERAERTS, D. (2010) *Theories of Lexical Semantics*, Oxford, University Press.
- GIL, G. & J. LLOP (s. XVII) *Vocabulari ú Onomasticón de voces del derecho patrio conocido por Fueros de Valencia...*

- GULSOY, J. (2001) *Estudis de filologia valenciana*, València, Universitat de València.
- HORN, L. R. (1984) «Toward a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature», dins D. Schiffrin (ed.), *Meaning, Form, and Use in Context: Linguistic Applications*, Washington, DC, Georgetown University Press, pp. 11-42.
- LEVINSON, S. C. (1995) «Three levels of meaning», dins F. R. Palmer (ed.), *Grammar and Meaning: Essays in Honour of Sir John Lyons*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 90-115.
- MARTINES, J. (2013a) «El verb *estimar* i l'amor hereós i Joan Roís de Corella. Un acostament segons la pragmàtica diacrònica», *Afers*, 76, pp. 717-739.
- (2013b) «Price, love and euphemism: a cognitive semantic analysis of the evolution of the Catalan verb *estimar* and its historical pragmatic uses», dins *13th International Pragmatics Conference (New Delhi, 8-13 September 2013)*.
- MARTINES, J. & S. MONTSERRAT (2014) «Subjectivació i inferència en l'evolució semàntica i en l'inici de la gramaticalització de *jaquir* (segles XI-XII)», *Caplletra*, 56, pp. 185-211.
- PANTHER, K. & G. RADDEN, eds. (1999) *Metonymy in Language and Thought*, Amsterdam, Benjamins.
- eds. (2003) *Metonymy and Pragmatic Inferencing*, Amsterdam, Benjamins.
- PEIRSMAN, Y. & D. GEERAERTS (2006) «Metonymy as a prototypical category», *Cognitive Linguistics*, 17, pp. 269-316.
- RAMOS, J. (2013) «Distribució sintàctica de *parer*, *aparer* i *apparer* en català antic (segles XIII-XVII)», *eHumanista*, 4, pp. 349-369. [<http://www.ehumanista.ucsb.edu/eHumanista%20IVITRA/Volume%204/index.shtml>.]
- RESA, J. de (1555) *Vocabulari valencià-castellà*.
- SCHMID, B. (1988) *Les Traduccions valencianes del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona 1523): estudi lingüístic*, Barcelona, Curial.
- TRAUGOTT, E. C. (2010) «Grammaticalization», dins A. Jucker & I. Taavitsainen (eds.), *Historical Pragmatics*, Berlín / Nova York, De Gruyter Mouton, pp. 97- 126.
- (2012) «Pragmatics and language change», dins K. Allan & K. M. Jaszczolt (eds.), *The Cambridge Handbook of Pragmatics*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 549-566.
- TRAUGOTT, E. C. & R. DASHER (2002) *Regularity in semantic change*, Cambridge, Cambridge University Press.
- VocFuster* (1827) = FUSTER, J. P. (1827) *Breve vocabulario valenciano y castellano*, València.

Fonts textuals

- Bernat de Sarrià = GIMÉNEZ, A. (1903) «Expedición de Jaime II á la ciudad de Almería», *BRABLB* II, II-16, pp. 290-335
- Blanquerna* = LLULL, R. (1935-1954) *Libre de evast e Blanquerna*, ed. de S. GALMÉS, I-IV, Barcelona, Barcino.
- Cerimoniós* = *Crònica de Pere el Cerimoniós*, SOLDEVILA, F. (1983 [1a ed. 1971]) *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta.
- CICA* = *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*, TORRUELLA, J. (dir.), M. PÉREZ SALDANYA & J. MARTINES; selecció de textos de V. Martines. [<http://lexicon.uab.cat/cica>.]
- CIMTAC* = MARTINES, J. & V. MARTINES (dirs.) «Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic», dins *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis*, amb la direcció adjunta de M. Àngels Fuster i Elena Sánchez, Alacant, ISIC-IVITRA.
- CODOLCAT* = *Corpus Documentale Latinum Cataloniae*. [<http://gmlc.imf.csic.es/codolcat/index.php>.]
- Consells de Xàtiva* = BOLUDA, A., ed. (1999) *Manual de consells (1378-1379). Els manuals de consells medievals de Xàtiva (1376-1380)*, Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva.
- Contemplació* = LLULL, R. (1906) *Llibre de contemplació*, ed. de M. Obrador, *Obres de Ramon Lull*, III, Palma, Comissió Editora Lulliana.
- CTILC* = Joaquim Rafel, dir. (2013) *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. [<http://ctilc.iec.cat>.]
- DESCLOT, B. (1949-1950) *Crònica*, ed. de M. Coll, I-V, Barcelona, Barcino.
- Edats* = FURIÓ, J., ed. (2003) «Les edats de Jesucrist» i «L'epístola de Jesucrist», dins *Evangelis del manuscrit de Marmoutier*, València, Universitat de València. [Treball d'investigació.]
- Epistolari de València* = RUBIO, A., ed. (1998) *Epistolari de la València Medieval* (II), València/Barcelona, IIFV/PAM.
- Espill* = Roig, J., *Spill*, ed. d'A. Peirats, València, AVL, 2010.
- FERRER, J. (1966) *De l'Anoia al Sena sense pressa*, Choisy-le-Roi, Impr. des Gondoles.
- Fets* = Jaume I (1991) *Llibre dels fets del rei en Jaume*, ed. de J. Bruguera, II, Barcelona, Barcino.
- Feudorum Maior* = Miquel, F. (1945) *Liber Feudorum Maior*, I-II, Barcelona, CSIC.
- Furs* = COLÓN, G., A. GARCIA & V. GARCIA (1980-2007), *Furs de València*, I-X, Barcelona, Barcino.

- Justícia* = PONSODA, J. (1996) *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295)*, Alcoi, Marfil.
- MARC, A. (2000) *Poesies*, ed. de P. Bohigas, Barcelona, Barcino.
- Marco Polo* = *Viatges de Marco Polo. Versió catalana del segle XIV*, ed. d'A. Gallina, Barcelona, Barcino, 1958.
- Meravelles* = LLULL, R. (1931) *Llibre de Meravelles*, I, ed. de S. Galmés, Barcelona, Barcino.
- Muntaner = MUNTANER, R., *Crònica*, ed. de J. A. Aguilar, València, Universitat de València. [Tesi doctoral.]
- Pueril* = LLULL, R. (2005) *Doctrina pueril*, ed. de J. Santanach, Palma, NEORL.
- Questa* = MARTINES, V. (1993), *La versió catalana de la Queste del Saint Graal: Estudi i edició*, Alacant, Universitat d'Alacant. [Tesi doctoral.]
- SJeroni* = WITTLIN, C. (1995).
- SMaria* = LLULL, R. (2005) *Das Buch über die heilige Maria. Libre de Santa Maria*, ed. de F. Domínguez & B. Garí, Stuttgart / Bad Cannstat, Friedrich Frommann Verlag.
- Usatges* = BASTARDAS, J., ed. (1984) *Usatges de Barcelona*, Barcelona, Noguera.
- Valeri* = CANALS, A. (1914) *Llibre anomenat Valeri Màximo dels dits y fets memorables*, Barcelona, ed. de R. Miquel.
- Vides* = MANEIKIS, C., & E. NEUGAARD, ed. (1977), *Vides de Sants Rosselloneses*, II, Barcelona, Vives Casajuana.
- VILANOVA, A. de (1947) «Lletres catalanes», dins *Obres catalanes, 1: Escrits religiosos*, ed. de M. Batllori, Barcelona, Barcino, pp. 245-250.
- (2002) «Lliçó de Narbona», dins *Arnaldi de Villanova tractatus octo in græcum sermonem versi*, ed. d'A. Mundó, Barcelona, IEC.
- WITTLIN, C. (1995) *Tres epístoles sobre la Vida i trànsit del gloriós Sant Jeroni*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.